

ugandsko-azijska Švedanka muslimanka", Magnus Berg, "Posredovani orijentalizam i svakodnevni orijentalizam"), "Izvan integracije: Transnacionalne veze" (Mehmet Umit Necef, "Odmetnici i daljinski upravljani. Turska rasprava o nacionalnom ujedinjenju turskih iseljenika u Njemačkoj", Jonathan Schwartz, "Dijaspore niskog profila: Makedonske etničke zajednice u Kopenhagenu", Maja Povrzanović Frykman, "Konstrukcija identiteta u egzilu i progonstvu. Hrvati u Švedskoj 1990-ih", Paul Stubbs, "Zamišljanje Hrvatske — ispitivanje računalno posredovanih dijasporiskih javnih prostora"). Sve nam je priloge ovdje nemoguće pojedinačno prikazati. Zato se, čitatelju, sam prihvatiti ove snažne i dobre knjige o *surfanju* vlastitim životima.

Ines PRICA

Knjiga dokumenata o radnom logoru Valpovo — jednom u nizu srodnih što su ih komunističke vlasti utemeljile kao oblik organiziranog zajedničkog kažnjavanja njemačke narodnosne zajednice u Jugoslaviji — dio je kontinuiranog stručnog i znanstvenog rada povjesničara Vladimira Geigera posvećenog istraživanju sudbine ove zajednice u dvadesetom stoljeću. Ona se, s jedne strane, upisuje u tradiciju rekonstruiranja, prikupljanja i objelodanjivanja teško dostupne i raspršene arhivske građe (koja zauzima prvih 370 stranica knjige), a, s druge se strane, pridružuje suvremenim interdisciplinarnim istraživanjima metodama *oral history*, što znači prikupljanja osobnih sjećanja svjedoka povijesti (posljednjih 70 stranica knjige). Kad je riječ o projektima masovnog prikupljanja iskaza preživjelih svjedoka holokausta i preživjelih interniraca staljinističkih radnih logora (varijante kojih nalazimo u svim zemljama bivšeg istočnog bloka), povjesničari, psiholozi, antropolozi i filozofi smatraju individualne iskaze o načinima "besprizornog" iskušavanja granica čovječnosti i granica ljudske izdržljivosti neprocjenjivim izvorom općih spoznaja o ulozi traumatičnih iskustava u oblikovanju i jačanju kolektivnog identiteta zajednice, već uvjetom za razumijevanje uvjeta opstanka čovječanstva uopće.

I dok je ideologija pobornika usmene povijesti dati što demokratičnije viđenje povijesti odozdo, misao vodilja onih koji istražuju povijest iz naizgled apovijesnih, apolitičkih i anticivilizacijskih niša, gdje se manifestira bezvremensko "sublimirano zlo", jest pokazati da je logika opravdavanja postojanja logora, karantena i azila ona ista koja motivira zgražanje nad postojanjem ovakvih neobjašnjivih crnih rupa u prosvjetiteljskom viđenju razvoja zapadne civilizacije — vrednovati određene postupke i ljude uskraćujući im attribute humanog i civiliziranog. Još uvijek pamtimo pokušaje UN birokrata da u ratu u Bosni i Hercegovini razlikuju "čisto" od "prljavog", "ublaženo" od "istinskog" etničkog čišćenja. Novija istraživanja fenomena logora i reformatorskih institucija, koje su do krajnjih konzekvenci razvili sociolog Zygmunt Bauman i filozof Giorgio Agamben, polaze od Benjaminove tvrdnje da logori ne predstavljaju "abnormalno stanje, već koncentriranu sliku svijeta kakav jest".

Stoga je najveća vrijednost Geigerove publikacije — u prvom redu zamišljene da bude dokumentarni i simbolični spomen brojnim stradalim i raseljenim članovima njemačke narodnosne zajednice u Hrvatskoj u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća (imena i drugi podaci o žrtvama iscrpno su dokumentirani u knjizi) — usvajanje metodoloških standarda i zadovoljavanje teorijskih očekivanja koja nude i istovrsni inozemni projekti. Među njima istaknuto mjesto zauzimaju istraživanja švedske i njemačke prakse eutanazije i izdvajanja

Radni logor Valpovo 1945.-1946., Dokumenti, prir. Vladimir Geiger, Njemačka narodnosna zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek 1999., 443 str.

"poželjnog genetskog materijala" iz 1930-tih, istraživanja američkih logora za Japance tijekom Drugoga svjetskog rata, nove studije o sovjetskim gulazima, kao i studije o kineskim, južnoameričkim i južnoafričkim zatvorima za političke protivnike, te komparativne studije o torturi utemeljene na najnovijoj dokumentaciji organizacije *Amnesty International*. Premda je riječ o mnogobrojnim i vrlo raznolikim pristupima i fenomenima, ove studije dijele s Geigerovom knjigom neke zajedničke postupke u obradi teme. Prvo, potrebu da se dobije što više svjedočenja *in situ* i to od svjedoka iznutra (preživjelih interniraca), ali i od svjedoka izvana (čuvara, upravitelja logora, isljednika, političkih moćnika), te da se prikupi što više biografske građe (pisama, dnevnika, fotografija). Drugo, važno je mjesto posvećeno pravnoj i administrativnoj dokumentaciji i prepisci logorskih vlasti s nadređenim instancijama političke moći. Iz nje se vidi kako su "organi nove vlasti" neposredno nakon oslobođanja nacističkih logora (često u istim objektima) osnivali takozvane radne ili logore za preodgoj, javno se zgražajući nad onim prvim, a nudeći istovrsna "pragmatična" opravdanja za ove druge, te prigrlili iste oblike mučenja, psihičkog nasilja i pritiska. Stoga prema priređivaču ove knjige, jugoslavenski radni logori za *Volksdeutsche* "po formi nisu bili pandan nacističkim, ali po sadržaju i konačnom ishodu nisu [bili] daleko od njih".

Geigerove publikacije "Radni logor Valpovo" te "Pisma iz Krndije" (sačuvana logorska pisma majci Đakovčanke Marije Mire Knöbl) pozitivan su pomak u hrvatskoj historiografiji, ali nude i dragocjenu građu za buduća interdisciplinarna istraživanja iz doba oblikovanja komunističkog ustroja Jugoslavije. Riječ je o godinama koje se interpretiraju kao razdoblje odlučnog i oštrog Titovog raskida sa Staljinom. Međutim, iz vizure zatočenih Nijemaca i ratnih zarobljenika — a vrlo brzo i iz vizure političkih zatvorenika informbироovaca — četrdesete se godine prošloga stoljeća pokazuju kao razdoblje najveće bliskosti jugoslavenskog i sovjetskog režima radi oponašanja totalitarističkih metoda kontrole i ograničavanja slobode građana na svakom koraku radi srodnih metoda masovnog proizvodjenja vanjskih i unutarnjih neprijatelja, te sličnih pokušaja da se propusti u planskoj privredi i zadružnoj poljoprivredi zataškaju pomoću konspirativnih teorija, lažnih špijunskih afera i namještenih suđenja (poznati Dahauški procesi u Ljubljani iz 1948.). Tek danas, u razdoblju egzemplarne i višestruke gospodarske, ideopolitičke i kulturne tranzicije i transgresije, možemo prepoznati naznake oduvijek prisutnog raskoraka između službene jugoslavenske retorike o ravnopravnosti naroda, o jednakosti spolova, o zaštiti građanskih prava i sloboda, te njima suprotnih i popularnih kazuističkih praksi optuživanja određenih skupina građana i etničkih skupina bilo kao "prirodnih neprijatelja", kao nepoćudnih "kontrarevolucionarnih elemenata" ili kao "dežurnih krivaca" za aktualne probleme društvenog razvoja i političkog ustroja.

Renata JAMBREŠIĆ KIRIN